

U „Zaključku“ (222-223) ovoga opsežnoga rada autorica navodi kako do sada zabilježenih 340 izložbi u 110 godina potvrđuju da je Arheološki muzej Istre svojom izložbenom djelatnošću „omogućio svekoliku egzaktnu spoznaju o arheološkoj i povijesnoj prošlosti Istre“ te podsjeća kako su izložbe samo jedan od mnogih segmenata muzejske aktivnosti.

Slijede popisi izvora (224), kratica (224), literature (225-229), elektroničke građe (229) i novinskih članaka (230-233) te kataloški prikaz svih 340 izložbi (235-309). Katalog je organiziran kronološki po rednim brojevima, a tri osnovna kriterija po kojima su izložbe prikazane istaknuta su različitim bojama. Tako su izložbe u organizaciji Muzeja istaknute crvenom, izložbe u suorganizaciji Muzeja s drugim ustanovama ili pojedincima žutom, a gostujuće izložbe drugih ustanova zelenom bojom. Osim kataloga izložbi, ova je izložba o izložbama popraćena i katalogom predmeta koji su bili izloženi na samoj izložbi (310-319). Na kraju knjige nalaze se autoričine zahvale (320-321).

S obzirom na interaktivan način izlaganja i opsežnost kvalitetno obrađene građe ova je izložba, odnosno njezin tiskani oblik vrlo vrijedan i kvalitetan izvor informacija i činjenica o povijesti Arheološkoga muzeja Istre. Grafičko oblikovanje u kojem se i bez samog naslova (*Prošlost za budućnost*) može prepoznati spoj novoga, modernog dizajna sa starim razglednicama vizualno privlači svakoga suvremenog posjetitelja željnoga kvalitetnih i zanimljivih informacija o jednoj od temeljnih kulturnih ustanova u Hrvatskoj.

Katarina Jerbić Percan

Nasljeđe prosvjetiteljstva. Knjige 18. stoljeća u fundusu knjižnice Državnog arhiva u Pazinu, autor izložbe i kataloga Mladenka Hammer, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2013., 47 str.

Prosvjetiteljstvo, duhovni pokret koji je obilježio razdoblje od kraja 17. pa sve do 19. stoljeća, česta je tema stručnjaka raznih profila i usmjerenja. Kao temelj pokreta navodi se želja za afirmacijom načela zdravoga razuma te istovremena kritika dogmi, autoriteta, praznovjerja i neznanja. Prožete znanstvenim i tehnološkim napretkom te revolucionarnim otkrićima, ideje prosvjetiteljstva velikom su se brzinom proširile cijelom Europom i uzro-

kovale niz promjena unutar društva i pojedinaca – kulturnih, religijskih, znanstvenih i gospodarskih. Prosvjetiteljski je pokret ponajviše zaživio u zemljama zapadne Europe, Francuskoj i Velikoj Britaniji, odakle se velikom brzinom proširio na zemlje središnje Europe (napose Njemačku), pa tako i na Hrvatsku i njezin zapadni dio – Istru. Iako djelomično na margini europskih događanja, istarsko je tlo bilo veoma plodno za razvoj i širenje prosvjetiteljskih ideja, naročito u području pod vlašću Mletačke Republike.

U organizaciji Državnoga arhiva u Pazinu (DAPA), a na inicijativu Mladenke Hammer, više knjižničarke Odjela za dokumentacijsko-informacijske poslove s Knjižnicom, tijekom ožujka su posjetitelji mogli razgledati izložbu starih knjiga čiji je fokus bilo baš razdoblje prosvjetiteljstva. Pod nazivom *Nasljedje prosvjetiteljstva. Knjige 18. st. u fundusu Knjižnice Državnog arhiva u Pazinu* okupljena je građa koja svjedoči o nazočnosti prosvjetiteljskih ideja na istarskom poluotoku, tada djelomično izdvojenom i marginalnom dijelu zapadne kulture. Tematski i kronološki, ističe u predgovoru kataloga Miroslav Bertoša, izložba čini cjelinu s ranije postavljenim izložbama – izložbe knjiga tiskanih u 16. i 17. st. iz fundusa Zavičajnoga muzeja grada Rovinja autorice Marije Smolice, knjiga tiskanih u 16. st. iz fundusa Spomeničke knjižnice Zavičajnoga muzeja Poreštine autorice Elene Uljančić-Vekić te izložbe knjiga 16. st. iz riječkih knjižnica.

Na izložbi je predstavljeno 59 izdanja različite tematike koja su, kako ističe autorica, „tek kapljica u mogu goleme nakladničke produkcije prosvjetiteljskog doba“. U Državnom se arhivu u Pazinu, naime, čuva ukupno 809 knjiga tiskanih između 1545. i 1835., od kojih većina potječe iz 18. stoljeća i pripada prosvjetiteljskom pokretu. Izložba je popraćena i katalogom u kojem se idejama prosvjetiteljstva u uvodnom dijelu bavi Miroslav Bertoša, dok u drugom dijelu o prosvjetiteljskim idejama u Istri, kao i o samoj izložbi i izloščima, piše autorica Mladenka Hammer. Posljednji dio kataloga čini popis izložaka s kataloškim oznakama popraćen slikama njihovih naslovnica.

Cilj je prosvjetiteljskoga pokreta bio „prosvjetljenje“ naroda u svim sferama života. „Prosvjetljenje“ je ujedno značilo poticanje školstva, obrazovanja i znanosti, kao i preispitivanje religijskih pogleda na život i svijet te sekularizacija njihova tumačenja. Razvojem znanosti i tehnologije, ističe autorica izložbe, pučanstvo počinje biti samosvjesnije, „gladno“ za znanjem i učenjem. Prožet brojnim i značajnim znanstvenim otkrićima, prosvjetiteljski je pokret iskoristio velik znanstveni i tehnološki napredak u širenju svojih

ideja. Tijekom 18. stoljeća u cijeloj je Europi otvoren velik broj tiskara, što je tiskanje knjiga i časopisa učinilo jednostavnijim i bržim pa su knjige tako postale dostupnije svim slojevima društva. Iako je školovanje još uvijek većinom rezervirano za više slojeve društva, rastom samosvijesti građana knjige se prilagođavaju pučanstvu, pisane su jednostavnim narodnim jezikom, a ne više latinskim jezikom, kako je to bilo prije. Te su knjige jednostavnije i skromnije ukrašene, uvezene u karton, a ne pergamenu, malih formata te s naslovnicama urešenim samo osnovnim informacijama, bez prenatrpanih posveta i bogatih ukrasa, ističe Hammer. Osim tiskara, širenju pismenosti, školovanju i samosvijesti pridonijelo je i osnivanje mnogobrojnih knjižnica – općih i privatnih, čije su police krasila brojna djela didaktičke naravi, rječnici, romani, knjige za mlade, časopisi... Stoga se može zaključiti da je izdavačka djelatnost prosvjetiteljskoga perioda prvenstvo bila usmjerena tiskanju knjiga i časopisa namijenjenih širim masama, tj. nižim društvenim slojevima.

Zahvaljujući velikoj izdavačkoj djelatnosti te brojnosti tiskanih i očuvanih knjiga, omogućeno je postavljanje ove izložbe. Iako je, zbog raznolikosti tematike i brojnosti djela, bilo relativno teško grupirati izložke u veće cjeline, autorica ipak navodi kako je izložba tematski podijeljena na nekoliko važnih segmenata. U svrhu obrazovanja tijekom 18. stoljeća tiska se velik broj didaktičkih djela, djela za mlade, ali i za šire pučanstvo. Kao najrasprostranjenije književne forme navode se romani, putopisi, biografije poznatih osoba, prepjevi starijih djela te korespondencije obrazovanih suvremenika.

Razvojem školstva i obrazovanja, tijekom 18. stoljeća tiska se velik broj knjiga didaktičke svrhe, namijenjenih prvenstveno mladima. Iz fundusa DAPA-e autorica je izdvojila djelo *Geografia de' fanciulli ovvero metodo breve di geografia: accomodato alla capacita de' giovanetti* Lengleta Dufresnéa (Venezia 1779.). Osim didaktičkih, tijekom 18. stoljeća tiskane su brojne knjige za puk, književni klasici pisani narodnim jezikom ili pak prijevodi s latinskoga ili grčkoga jezika. Od mnoštva knjiga za puk koje se čuvaju u DAPA-i autorica kao neka od najzanimljivijih ističe djela *Opere* popularnoga pjesnika i libretista Pietra Metastasija (u više svezaka) ili pak istoimeno djelo Niccolò Machiavellija. Također, u fundusu se nalaze i talijanski prijevodi klasičnih latinskih i grčkih djela, kao što je prijevod Euripidove *Hekube* (*L'Ecuba di Euripide*) ili Sofoklova *Smrt Herkula* (*La morte d'Ercole*; Venezia 1791.). Osim prijevoda s latinskoga i grčkoga, česti su bili i prijevodi s francuskoga jezika, kojih u fundusu DAPA-e također ima mnogo, a autorica ističe Voltaireovo

djelo *Raccolta compiuta delle tragedie* (Venezia 1791.). Također je izloženo i nekoliko djela na latinskom jeziku tiskanih tijekom 18. stoljeća, od kojih od osobite važnosti autorica navodi parodiju Homerove *Ilijade*, starogrčki napjev *Batracomiomachia* (*Boj žaba i miševa*) o čijem se autorstvu još uvijek raspravlja.

Iako putopis kao književna forma svoj procvat doživljava tijekom razdoblja romantizma, njegov začetak datira se u razdoblje prosvjetiteljstva. U DAPA-i je tako izložen putopis *Giornale storico del viaggio in Africa della veneta squadra* iz 1787., a od velike je važnosti putopis talijanskoga biologa i putopisca Alberta Fortisa *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* iz 1771., u kojem opisuje svoje putovanje Cresom i Lošinjom svjedočeći o prirodnim i kulturnim ljepotama otoka, kao i o načinu života otočana u to vrijeme. Osobita je vrijednost radova o promicanju stočarstva i poljoprivrede. Izložbom su predstavljena dva takva djela – prvo je rječnik agrikulture Ignazija Fiorentinija Ronconija (*Dizionario d'agricoltura ossia la coltivazione italiana*, Venezia 1783.), dok je drugo traktat o uzgoju vinove loze Nicolasa Bideta (*Trattato sopra la coltivazione delle viti, del modo di fare i vini, e di governarli*, Venezia 1761.).

U prosvjetiteljsko doba zanimljive su bile i biografije važnih osoba toga vremena pa je izložbom izdvojena biografija švedskoga kralja Gustava III. (*Storia del regno e della vita di Gustavo III., re di Svezia*, Venezia 1792.), a od velike je zanimljivosti bila i korespondencija državnika, političara, filozofa i pisaca iz koje možemo mnogo saznati o životu 18. stoljeća, ali i o samom prosvjetiteljskom pokretu i idejama. Autorica u katalogu ističe da o važnosti i popularnosti tih djela svjedoče brojna reizdanja pa se knjiga korespondencija grofa Agostina Santo Pupienija i odvjetnika Guisepp-Antonija Costantinija u DAPA-i čuva u čak 12 ponovljenih izdanja (*Lettere critiche, giocose, morali, scientifiche ed erudite del conte Agostino Santo Pupieni ossia dell'avvocato Giusepp-Antonio Costantini*, Venezia 1794.). Vrlo su značajne polemike didaktičkoga karaktera, a najčešće s tematikom demokracije, koja je bila jedno od temeljnih pitanja 18. i 19. stoljeća. Nekoliko se takvih polemika čuva i u knjižnici DAPA-e, a prema autoričnim riječima ističu se one koparskog plemića Gian Rinalda Carlja, čija je polemična rasprava s Rousseauovim tezama *Della diseguaglianza fisica morale civile fra gli uomini ossia ragionamento sopra l'opera di Rousseau* (Padova 1792.) i izložena.

Osim navedenih, u knjižnici se čuvaju brojne druge knjige različite

tematike – najviše ima povijesti (npr. Jacopo Benigno Bossueto, *Discorso sopra la storia universale*, Venezia 1799.), geometrije i prava (Antonio Barbaro, *Pratica criminale*, Venezia 1739.). Očuvana su i brojna izdanja prijevoda poezije, od razdoblja antike sve do 18. stoljeća. Važno je napomenuti kako je za razdoblje prosvjetiteljstva, sukladno idejama pokreta, na neki način stagniralo tiskanje i izdavanje religijskih djela, čime se iskazuje „svojevrsni materijalizam pa čak i ateizam prosvjetiteljstva“, ističe autorica. Usprkos tome, u knjižnici arhiva moguće je pronaći čak 18 svezaka talijanskoga prijevoda Biblije Antonija Martinija (*Del Nuovo testamento: tradotto in lingua volgare*, Venezia 1786.), kao i izdanje obrade Davidovih psalama (*Brevissima parafrasi de' Salmi di David*, Rim 1725.).

Osim megaprodukcije knjiga, razdoblje prosvjetiteljstva značajno je i po velikom broju izdanih časopisa. Iako je 1789. u Francuskoj zabilježeno ukupno 350 periodičkih izdanja, u DAPA-i, nažalost, nije sačuvan nijedan primjerak nekoga od njih. Međutim, očuvan je jedan kalendar iz 1751., malih dimenzija (13x7), uvezen u pergamentu.

Usprkos brojnim očuvanim i dokumentiranim knjigama Knjižnice DAPA-e, autorica je istaknula kako se za većinu knjiga ne zna točno porijeklo niti kako su dospjele u Arhiv. Bogatiji su članovi društva, ujedno i nosioci pokreta, u svojim privatnim knjižnicama čuvali knjige tiskane na latinskom, dok su se knjige tiskane na narodnim jezicima čuvale u javnim knjižnicama. Razlog sačuvanosti brojnih knjiga njihova je masovna produkcija, koja je omogućila tiskanje velikoga broja primjeraka, a ujedno je i kupovanje više svezaka bilo jeftinije (u DAPA-i tako ima po nekoliko desetaka svezaka iste knjige, kao što su, na primjer, 32 sveska djela *Histoire Ecclesiastique* Claudea Fleuryja ili 23 sveska djela *Prospetto degli affari attuali dell'Europe ossia storia della guerra presente*). Autorica napominje kako je ipak poznat podatak da je pazinski profesor Tugomil Ujčić knjižnici darovao 184 sveska.

U zaključku tekstualnoga dijela kataloga autorica napominje kako su prosvjetiteljske ideje u Istru dolazile sa zakašnjenjem i to preko Venecije, gdje je većina knjiga i tiskana. Zahvaljujući vrijednoj inicijativi profesorice Hammer i postavljenoj izložbi, moguće je zaključiti da su prosvjetiteljske ideje ipak utjecale na istarsko društvo 18. stoljeća, uključujući ga izravno u tijekove europskih promjena.

Maja Zidarić